

УДК 021.8:351.852

Віктор Соколов,
кандидат історичних наук,
головний бібліотекар
Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

Бібліотечна політологія: становлення нової галузі бібліотекознавчих досліджень

Розкрито об'єкт, предмет і методи дослідження бібліотечної політології, визначено її основні функції та завдання; проаналізовано певні методологічні підходи і зміст окремих досліджень з бібліотечної політології та бібліотечної політики; з'ясовано значення бібліотечної політології для здійснення ефективної бібліотечної політики; охарактеризовано своєрідність формування бібліотечної політології в умовах розвитку інформаційного суспільства, впровадження інформаційно-бібліотечних технологій та інноваційних форм бібліотечної роботи.

Ключові слова: бібліотека, бібліотекознавство, бібліотечна політика, бібліотечна політологія, бібліотечні інновації, управління бібліотечною справою.

Книга, бібліотека і політика завжди були тісно пов'язані. Дослідження розвитку бібліотечної справи впродовж останніх двох століть свідчить, що діяльність книгозбірень зазнавала цілеспрямованого політичного впливу з боку держави, а бібліотечна політика була важливою складовою частиною її культурної політики. Нині формується міжнародний інформаційно-бібліотечний простір, що має забезпечувати доступ до ресурсів бібліотек різних країн не тільки для мешканців певної держави, а й для широкого кола користувачів мережі Інтернет. Інтеграція книгозбірень у світовий інформаційний простір передбачає: впровадження інформаційно-комунікаційних технологій; розвиток онлайн-послуг, електронних каталогів, національної бібліографії, ретроконверсії; уміщення сукупного інформаційного ресурсу бібліотек певних держав у мережі Інтернет; організацію доступу до світових інформаційних ресурсів на основі онлайн-технологій тощо. Поступово закладаються певні принципи міжнародних бібліотечних відносин і діяльності, а отже й світової бібліотечної політики, що ґрунтуються на основі міждержавних угод, узгодженості дій щодо формування фондів, їхньої доступності, правил обслуговування користувачів тощо. Не випадково, що останнім часом політика в галузі бібліотечної справи, як державна, так і міжнародна, все частіше становить окремий об'єкт бібліотекознавчих досліджень, через що закономірним є прагнення науковців співвіднести нові явища у сфері управління розвитком бібліотечної справи з поняттями та категоріями політики і політології, щоб обґрунтувати потребу виокремлення та розвитку нової галузі бібліотекознавчих досліджень — бібліотечної політології.

Метою пропонованої статті є характеристика стану досліджень із бібліотечної політології, аналіз

об'єкта, предмета і методів вивчення зазначеної галузі бібліотечної науки, перспектив її розвитку та значення у формуванні бібліотечної політики.

Бібліотечна політологія (англ. *political science*, фр. *sciences politiques*; від грец. *πολιτικός, politikos* — суспільний, громадський, грец. *πόλις, polis* — місто, *politika* — державні й суспільні справи; *λόγος* — слово, думка) — галузь бібліотекознавства, яка вивчає загальні закономірності та особливості управління бібліотечною справою і ґрунтується на засадах дослідження державної політики з розвитку інформаційно-бібліотечної діяльності. Її основу становлять завдання, спрямовані на створення і розвиток мережі бібліотек та їх стабільне функціонування (зберігання бібліотечних фондів, організацію інформаційно-бібліотечного та довідково-бібліографічного обслуговування користувачів, підготовку і підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців, науково-методичне забезпечення бібліотечної діяльності тощо). Бібліотечна політологія аналізує і прогнозує бібліотечну державну політику як зовнішню (міжнародну), так і внутрішню (регіональну); вплив держави на розвиток книгозбірень; досліджує результати управління бібліотечною справою в країні, зокрема мету, завдання, пріоритети, зв'язки та відносини між суб'єктами бібліотечної діяльності [4, с. 138—139]. Це порівняно новий напрям бібліотекознавства, котрий розпочав формуватися на межі XX—XXI ст. зі зміцненням державних інститутів і визначенням пріоритетів культурної політики країн, що утворилися на теренах колишнього СРСР. Теоретичні та методологічні засади бібліотечної політології обґрунтовано у працях російських фахівців Н. Ігумової, Є. Кузьміна, Т. Манілової; сутність державної політики України у бібліотечній справі та, відповідно, інституціоналізації

бібліотечної політології розглянуто в публікаціях вітчизняних науковців Т. Прокошевої, Т. Гранчак, О. Діденко. Зокрема, Т. Гранчак досліджує сучасну бібліотеку як суб'єкт політичної комунікації, аналізує специфіку її функціонування, пов'язану з інтенсифікацією комунікативних зв'язків політико-правового характеру, соціалізацією управлінської діяльності органів державної влади [3, с. 17]. На думку вченої, бібліотеки беруть участь у здійсненні більшості функцій політичної комунікації (поширенні ідейно-політичних цінностей, знань про політику, формуванні громадської думки, вихованні політичної культури тощо), а отже належать до функціональних суб'єктів та опосередкованого каналу політичної комунікації. В аспекті визначення стратегічних напрямів функціонування бібліотеки в політичній комунікації Т. Гранчак виокремила два основних напрями: взаємодія з владою та взаємодія з громадянським суспільством, в яких бібліотека є не лише посередником, а й комунікатором, що систематично організовує і здійснює передачу в процесі політико-комунікативної взаємодії актуальних для певного соціуму політичних ідей, цінностей і норм [2, с. 424—425].

Російський бібліотекознавець Є. Кузьмін трактує бібліотечну політологію як галузь бібліотекознавчої науки, що вивчає та прогнозує внутрішню і зовнішню державну бібліотечну політику; визначає пріоритетні завдання бібліотечної діяльності як в державному будівництві, так і в міжнародних бібліотечних зв'язках і відносинах [11, с. 17]. Окреслений напрям бібліотекознавчих досліджень методологічно обґрунтувала та розвинула Н. Ігумнова [5—9]. За результатами її досліджень, об'єктом бібліотечної політології є політичні аспекти розвитку бібліотечної справи, предметом — закономірності, тенденції й шляхи формування внутрішньої та зовнішньої бібліотечної політики [7, с. 27]. На переконання А. Соколова, предметом бібліотечної політології є управління бібліотечним соціальним інститутом, зокрема зовнішні адміністративно-державні впливи і схеми демократичного самоврядування, які охоплюють професійні товариства й асоціації [14, с. 41—42]. Внутрішня бібліотечна політика є інструментом регулювання бібліотечної діяльності та взаємодії книгозбірень у країні й передбачає застосування численних важелів управління діяльністю бібліотечної системи. Ця політика відтворює ставлення держави до бібліотечної справи і відповідає основним функціям книгозбірень — інформаційній, культурній та освітній. Зовнішня бібліотечна політика відбиває інтереси держави через встановлення і розвиток міжнародних зв'язків і відносин у галузі бібліотечної справи [9, с. 7]. Бібліотечна політологія аналізує й теоретично обґрунтовує діяльність органів державної влади та управління, громадських структур, окремих державних і недержавних інституцій щодо організації, розвитку й стимулювання процесу модернізації бібліотек і бібліотечної справи загалом; досліджує історичний досвід та прогнозує напрями державної бібліотечної політики. Поняття "бібліотечна політика", яке увійшло у вжиток у

Німеччині на початку XX ст., у вітчизняній професійній літературі вперше застосувала Л. Хавкіна у праці "Книга и библиотека" (Москва, 1918), зазначивши, що бібліотечну політику не варто ототожнювати з політикою держави, оскільки "...бібліотека повинна закладати фундамент загальнонародської культури. Тому вплив державної політики... надає її діяльності тенденційного і однобічного характеру" [15, с. 104]. На жаль, у сучасному бібліотекознавстві бракує науково обґрунтованої класифікації бібліотечної політики. Водночас наявні багатоманітні підходи щодо її класифікації за різними критеріями:

- за суб'єктами, які здійснюють бібліотечну політику: державна (національна) політика (органів законодавчої та виконавчої влади, окремих міністерств і відомств); муніципальна (бібліотечна політика органів місцевого самоврядування); політика громадських організацій (бібліотечних та інших асоціацій, громадських фондів тощо); організацій (у тому числі міжнародних) і установ (у тому числі бібліотек);

- за територіальним рівнями: міжнародна, загальнонаціональна, міжрегіональна, регіональна, муніципальна, міська, районна та ін.;

- за змістом діяльності суб'єктів, що здійснюють бібліотечну політику: економічна, в тому числі фінансова, кадрова, технологічна та ін.;

- за характером формування та реалізації: консервативна (охоронна), інноваційна, плюралістична, авторитарна, демократична, відкрита (прозора), закрита, активна, пасивна, революційна, еволюційна, науково обґрунтована, рефлексивна, спонтанна, послідовна, непослідовна, цілеспрямована, стимулююча, патерналістська, ліберальна тощо;

- за характером впливу: пряма, опосередкована;

- за термінами реалізації: поточна, перспективна або довгострокова [10, с. 8].

Основними завданнями сучасної бібліотечної політики є інформатизація бібліотечної справи; розвиток внутрішньосистемних зв'язків і взаємодії зі сферами культури й освіти на державному та міжнародному рівнях; збереження бібліотечних фондів. Суб'єктом політичних відносин у бібліотечній політиці є національні бібліотечні системи і бібліотеки, бібліотечно-інформаційні працівники, читачі та споживачі інформації [6, с. 65]. Визначальною у бібліотечній політиці є державна політика в галузі бібліотечної справи, хоча на розвиток книгозбірень значний вплив справляють і місцеві органи влади, і численні недержавні (громадські та приватні) структури. Згідно із дослідженням Л. Голохи, державна політика в галузі бібліотечної справи — це діяльність держави, спрямована на максимально повне забезпечення основної ролі бібліотек у суспільстві, а саме в розвитку освіти, науки, культури, поінформованості громадян та самореалізації сутнісних сил людини, збереження національної самобутності народів, утвердження їхньої гідності [1, с. 30—31]. Основними функціями бібліотечної політики є: керівництво процесами кооперації, координації та інтеграції бібліотечної діяльності; забезпечення реалізації суспільних інформаційних потреб і профе-

сійних інтересів бібліотечної спільноти; вирішення проблем та суперечностей, що виникають у книгозбірнях і між ними; впровадження інноваційних форм і методів роботи, сучасних інформаційно-бібліотечних технологій тощо [5, с. 61]. На ефективність бібліотечної політики впливають ступінь її ресурсного забезпечення (матеріального, інформаційного, адміністративного, інтелектуального і т. п.), готовність суспільства і професійного середовища сприймати, формувати, реалізовувати, розвивати запропоновану бібліотечну політику. Найбільш концентровано бібліотечна політика виявляється в офіційних документах (законах, указах, постановах, розпорядженнях, наказах, циркулярних листах, програмах, установчих документах організацій, маніфестах, ухвалених концепціях тощо). Бібліотечна політика як форма сприяння реалізації професійних цілей надає діяльності книгозбірень певну цілісність і системність; допомагає бібліотеці як соціальному інституту ефективніше виконувати соціальні функції. Ця політика успішно реалізується тільки на основі всебічного ґрунтовного вивчення явищ і процесів, які відбуваються у сфері управління бібліотечною справою, що і є предметом досліджень з бібліотечної політології.

У бібліотечній політології використовують загальні науково-пізнавальні методи (аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, абстрагування, моделювання та ін.) і методи, що властиві багатьом суспільним наукам (функціональний, порівняльний, діалектичний, екстраполяції, системного аналізу, інституціональний, історичний, соціологічний тощо) [4, с. 139]. Також застосовують різноманітні методи дослідження бібліотечної діяльності за регіональними, історико-демографічними, проблемно-ситуаційними ознаками. Серед них: системний підхід до вивчення явищ, порівняльний комплексний аналіз, метод екстраполяції знань, що розглядаються під кутом досліджуваних проблем. Комплексна методика орієнтована на вивчення загального соціально-політичного стану, на тлі якого відбуваються аналізовані процеси і явища, та дає змогу виявляти причини й рушійні сили, що впливають на них, а також на відповідний стан сфер культури, освіти, науки, книгодрукування, інформаційних систем, що безпосередньо пов'язані з бібліотечною справою. Функціональне наукове поле бібліотекознавства і бібліотечної політології засвоює методи і методологію юридичних і політичних наук, а також інших галузей знань (психології, демографії, статистики та ін.).

Бібліотечна політологія як наукова дисципліна, що має різноманітні зв'язки з управлінською діяльністю та суспільним життям, виконує певні функції, серед яких виокремимо дві головні — пізнавальну, що служить для вирішення насамперед наукових завдань, та прикладну, яка спрямована на реалізацію результатів наукових досліджень у бібліотечній практиці. Не менш важливими для повної характеристики соціальної ролі бібліотечної політології та її відмінностей від інших бібліотекознавчих дисциплін є методологічна, гносеологічна, інструментальна, прогностична та інші функції.

Методологічна функція бібліотечної політології полягає у виробленні способів і прийомів аналізу явищ та процесів бібліотечної політики. Результатом такого пошуку є система соціально апробованих принципів і способів раціонального пізнання як зовнішньої, так і внутрішньої бібліотечної політики, правил та нормативів побудови теорії управління бібліотечною справою і зразків організації практичної бібліотечної діяльності [13, с. 119].

Гносеологічна функція бібліотечної політології передбачає нагромадження, опис, вивчення фактів у сфері розвитку бібліотечної політики, аналіз її конкретних явищ і процесів, виявлення найважливіших проблем і суперечностей. Ця функція спрямована на адекватне відображення бібліотечної політики, розкриття властивих їй об'єктивних зв'язків, тенденцій і закономірностей розвитку.

Бібліотечна політологія подає конкретну інформацію, потрібну для здійснення ефективного управління суспільними процесами щодо розвитку бібліотечної справи. Інструментальна функція сприяє розробці практичних рекомендацій із питань підвищення ефективності керівництва бібліотекою і бібліотечною справою загалом.

Прогностична функція бібліотечної політології передбачає визначення найближчих і віддалених перспектив розвитку бібліотечної політики, вироблення прогнозів, моделювання майбутніх процесів і відносин у сфері бібліотечної політики та управління бібліотечною справою. Прогнози мають спиратися на висвітлення об'єктивних закономірностей і тенденцій розвитку бібліотечної справи.

Завданнями бібліотечної політології є: дослідження основних етапів формування поглядів, ідей і теорій з питань управління бібліотечною справою, а також головних напрямів бібліотечної політики щодо розвитку інформаційно-бібліотечної діяльності; аналіз бібліотечної політики та механізмів її функціонування; вивчення суб'єктів бібліотечної політики, їх взаємодії та відносин; висвітлення проблем формування професійної бібліотечної еліти й керівного складу в галузі управління бібліотечною справою; розкриття особливостей розвитку національної бібліотечної політики і міжнародних відносин у бібліотечній справі; теоретичне обґрунтування механізмів формування нормативно-правової бази бібліотечної політики в державі; дослідження взаємозв'язку і суперечностей теорії та практики бібліотечної політики й ідеології. До кола головних наукових проблем бібліотечної політології належать питання, що стосуються відносин бібліотеки й державної влади; бібліотеки й громадянського суспільства; ролі національних книгозбірень у міжкультурній бібліотечній взаємодії.

У сучасних умовах у політичному житті все помітнішу роль відіграють громадські організації та рухи, які виконують певні управлінські функції. Завдяки демократизації бібліотечної справи процес участі бібліотечних працівників у побудові громадянського суспільства активізується. Професійні громад-

ські асоціації та об'єднання чинять істотний вплив на формування нової системи політичних відносин бібліотек із державними, міждержавними і міжнародними установами та організаціями.

На рівні магістерської підготовки в окремих навчальних закладах культури бібліотечну політологію вводять до кола обов'язкових чи факультативних предметів. Як навчальна дисципліна бібліотечна політологія вивчає: теоретико-методологічні основи та понятійний апарат цієї галузі науки; закономірності й особливості бібліотечної політики; історію управління вітчизняною бібліотечною діяльністю; становлення і розвиток міжнародної бібліотечної діяльності; головні напрями наукових і прикладних досліджень в бібліотечній політології, її основні поняття і межі їх застосування в бібліотечній сфері.

Бібліотечна політологія, що вивчає внутрішню та зовнішню політику розвитку бібліотечної справи в контексті професійних відносин суб'єктів бібліотечно-інформаційної діяльності, тісно пов'язана із загальною і прикладною політологією, соціологією, історією, соціальною психологією, статистикою, демографією та іншими соціогуманітарними науками.

Висновки. Бібліотечна політологія відкриває нові напрями досліджень на перетині наук, надає можливості для реалізації інноваційних підходів у розвитку бібліотечної справи, спрямовує діяльність бібліотек на ефективніше використання сучасних інформаційно-бібліотечних технологій та розширення сфери бібліотечних послуг, сприяє визначенню пріоритетів державної бібліотечної політики, розробці механізмів державного управління бібліотечними процесами та бібліотечною справою загалом на основі наукового аналізу та обґрунтованих прогнозів.

Список використаної літератури

1. Голоха Л. Державна політика в галузі бібліотечної справи: питання понятійно-категоріального апарату / Любов Голоха // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. — Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2006. — Вип. 1. — С. 21—32.
2. Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2012. — 481 с.
3. Гранчак Т. Ю. Бібліотека в системі політичної комунікації : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій / Гранчак Тетяна Юрівна ; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 2012. — 35 с.
4. Діденко О. М. Бібліотечна політологія: внутрішня та зовнішня політика держави в сфері бібліотечної справи / О. М. Діденко // Бюлетень ННСГБ НААН. — 2015. — Вип. 1. — С. 137—140. — Режим доступу: <http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/buletен-nsal/flip/2015-1/files/mobile/page138.html>. — Назва з екрана.
5. Игумнова Н. П. Библиотечная политология как направление современного библиотечного дела: подходы к определению сущности, предмета и объекта / Н. П. Игумнова // Библиотечное дело — 2010: Интеграция в мировое образовательное пространство : материалы пятнадцатой междунар. конф. (Москва 28—29 апреля 2010 г.). — Москва, 2010. — Ч. 1. — С. 57—62.
6. Игумнова Н. П. Библиотечная политология как новая область научных исследований и прикладных разработок / Наталия Петровна Игумнова // Библиотечное дело — XXI век. — 2011. — Вып. 2 (22). — С. 63—81.
7. Игумнова Н. П. Библиотечная политология: введение в специальность / Наталия Петровна Игумнова // Библиотечное дело. — 2013. — № 1. — С. 25—32.
8. Игумнова Н. П. Евразийское библиотечное пространство в библиотечной политологии : монография / Н. П. Игумнова; Российская государственная библиотека. — Москва : Пашков дом, 2014. — 129 с.
9. Игумнова Н. П. Международная библиотечная деятельность как объект библиотечной политологии / Н. П. Игумнова // Библиосфера. — 2013. — № 1. — С. 3—8.
10. Кузьмин Е. И. Библиотечная политика / Е. И. Кузьмин, Т. Л. Манилова // Школьная библиотека. — 2003. — № 6. — С. 7—10.
11. Кузьмин Е. И. Государственная библиотечная политика России в переходный период: формирование и реализация : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Кузьмин Евгений Иванович. — Москва, 2001. — 19 с.
12. Прокошева Т. Н. Державна політика в галузі бібліотечної справи на сучасному етапі / Т. Н. Прокошева // Бібліотечна планета. — 1998. — № 1. — С. 6—7.
13. Скібчик Г. С. Актуальні напрями державної політики в бібліотечній справі / Г. С. Скібчик // Теорія та практика державного управління. — 2011. — Вип. 3. — С. 116—120. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2011_3_20. — Назва з екрана.
14. Соколов А. В. Опыт библиотечной демократии: Размышления после Первого съезда школьных библиотечкарей / А. В. Соколов // Школьная библиотека. — 2007. — № 8. — С. 38—45.
15. Хавкина Л. Б. Книга и библиотека / Л. Б. Хавкина. — Москва : Книжный склад "Наука", 1918. — 172 с. — Режим доступа: <http://elibrary.ru/view.html?id=6355>. — Загл. с экрана.

Раскрыты объект, предмет и методы исследования библиотечной политологии, охарактеризованы ее основные функции и задачи, проанализированы некоторые методологические подходы и содержание отдельных исследований по библиотечной политологии и библиотечной политике, определено значение библиотечной политологии для осуществления эффективной библиотечной политики, охарактеризованы своеобразие формирования библиотечной политологии в условиях развития информационного общества, внедрения информационно-библиотечных технологий и инновационных форм библиотечной работы.

The object, the subject and methods of research of library political science have been revealed, its main functions and tasks have been characterized, some methodological approaches and content of selected studies on library political science and library policy have been analyzed, the importance of library political science for implementing effective library policy has been determined, the originality of the formation of library political science in Conditions for the development of the information society, the introduction of information and library technologies and innovative forms of library work.

Надійшла до редакції 19 червня 2017 року